

Czasopisma na temat obszaru poradzieckiego w Polsce w latach 1989-2013

Journals on the post-Soviet area in Poland in the years 1989-2013

STRESZCZENIE

W artykule podjęto próbę opisu segmentu czasopism dotyczących Rosji, państw Europy Środkowo-Wschodniej, Azji Centralnej i Kaukazu Południowego w latach 1989-2013, czyli przed agresją militarną Rosji na Ukrainę. Prawie cały omawiany obszar w dużej części XX wieku wchodził bezpośrednio w skład Związku Radzieckiego lub podlegał pośredniej zależności polityczno-militarnej w ramach Układu Warszawskiego. Państwa Europy Wschodniej, Azji Centralnej i Kaukazu Południowego również współcześnie stanowią przedmiot zainteresowania Federacji Rosyjskiej. Większość ważnych wydarzeń politycznych, ekonomicznych i społecznych, zarówno w Rosji, jak i w innych państwach obszaru postsowieckiego, wpływa na naszą sytuację geopolityczną, głównie w kontekście bezpieczeństwa zewnętrznego Polski i umacniania jej pozycji w regionie Europy Środkowo-Wschodniej oraz w Unii Europejskiej. W części drugiej artykułu wymienione zostały cechy wspólne omawianych pism. W kilku wyodrębnionych grupach opisano poszczególne periodyki. Podjęta została też próba oceny znaczenia omawianego segmentu czasopism w procesie wypracowywania koncepcji kształtujących politykę wschodnią polskiego rządu w omawianym okresie.

Słowa kluczowe: czasopisma, Europa Środkowo-Wschodnia, Azja Centralna, Kaukaz Południowy, Związek Radziecki, polityka wschodnia

ABSTRACT

The article attempts at a description of the journals concerning Russia, the countries of the Middle and Eastern Europe, Central Asia and South Caucasus in the years 1989-2013, i.e. before Russia's military aggression against Ukraine. The first part justifies the reasons for the choice of such a topic. Almost the whole of the discussed area, throughout much of the twentieth century, was a part of the Soviet Union or was politically and militarily dependent within the framework of the Warsaw Pact. The countries of Eastern Europe, Central Asia and South Caucasus also form, nowadays, subject of interest of the Russian Federation. We shall bear in mind, that the majority of essential political, economic and social events, both in Russia and in other post-Soviet countries, does influence our geopolitical situation, mainly in the context of the outside security of Poland and its striving to secure its own position in the Middle-Eastern Europe region and the European Union. The second part lists the common features of the discussed journals. Later, based on the groups selected, individual journals are further discussed. The summary includes an attempt at describing the significance of the discussed segment of journals in the process of establishing the concepts shaping the eastern politics of the Polish government.

Keywords: journals, Middle and Eastern Europe, Central Asia, South Caucasus, Soviet Union, eastern politics

WPROWADZENIE

Przedmiotem badań są czasopisma, których tematyka dotyczy głównie państw Europy Środkowej i Wschodniej, Azji Centralnej i Zakaukazia (Kaukazu Południowego). Europa Środkowa i Wschodnia w najszerszym rozumieniu obejmuje państwa Grupy Wyszehradzkiej (Polska, Czechy, Słowacja, Węgry), państwa powstałe po rozpadzie Jugosławii, a także Albanie, Rumunię i Bułgarię, jak również państwa powstałe po rozpadzie Związku Sowieckiego, czyli Litwę, Łotwę, Estonię, Rosję, Białoruś, Ukrainę i Mołdawię¹. Grupa państw Kaukazu Południowego to Gruzja, Azerbejdżan i Armenia. Z regionem Azji Środkowej identyfikowane są Kazachstan, Uzbekistan, Turkmenistan, Kirgistan i Tadżykistan.

Wybór tematu artykułu podyktowany jest wagą problematyki podejmowanej w tych periodykach. Obszary Europy Środkowej i Wschodniej, Kaukazu Południowego i Azji Centralnej w ciągu prawie całego XX wieku wchodziły bezpośrednio w skład Związku Radzieckiego lub były podległe pośredniej (z wyjątkiem Jugosławii i Albanii) zależności polityczno-militarnej w ramach Układu Warszawskiego. Państwa Europy Wschodniej (Białoruś, Ukraina i Mołdawia), Azji Centralnej i Kaukazu Południowego, również w omawianym w artykule okresie, stanowiły przedmiot bezpośredniego zainteresowania Federacji Rosyjskiej. Nie był to jeszcze wówczas imperialny podbój, lecz próba eurazjatyckiej integracji polityczno-ekonomicznej, najpierw w ramach Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej, a potem w obrębie Unii Eurazjatyckiej. Polityka zagraniczna Federacji Rosyjskiej, państwa które jest jednym z głównych podmiotów stosunków międzynarodowych, budziło silne zainteresowanie opinii publicznej w Polsce, w tym szczególnie elit politycznych, gospodarczych i naukowych. Należy pamiętać, że większość ważnych wydarzeń politycznych, ekonomicznych i społecznych, zarówno w Rosji, jak i w innych państwach

¹ Inne określenia tych obszarów: 1. Europa Środkowa (Polska, Czechy, Słowacja, Węgry), Europa Południowo-Wschodnia (Bałkany), państwa bałtyckie (Litwa, Łotwa, Estonia) i Europa Wschodnia (Rosja, Białoruś, Ukraina, Mołdawia); 2. Rosja i państwa Międzymorza Bałtycko-Czarnomorskiego. W roczniku „Europa Środkowo-Wschodnia”, wydawanym przez Instytut Studiów Politycznych PAN w latach 1991-2000, zamieszczany był coroczny *Raport o stanie Europy Środkowo-Wschodniej*. Publikowano podstawowe dane statystyczne, krótkie opisy wewnętrznej sytuacji politycznej, sytuacji międzynarodowej i społeczno-ekonomicznej oraz kalendaria wydarzeń w każdym z omawianych państw. W tomie dotyczącym roku 2000 wymienione zostały następujące państwa z analizowanego obszaru geograficznego według porządku alfabetycznego: Albania, Białoruś, Bośnia i Hercegowina, Bułgaria, Chorwacja, Czechy, Estonia, Jugosławia, Litwa, Łotwa, Macedonia, Mołdawia, Polska, Rumunia, Słowacja, Słowenia, Ukraina i Węgry.

obszaru poradzieckiego, wpływała na naszą sytuację geopolityczną, głównie w kontekście bezpieczeństwa zewnętrznego Polski i umacniania jej pozycji w regionie Europy Środkowej i Wschodniej oraz w Unii Europejskiej. Polscy uczeni i publicyści, zajmujący się zwłaszcza tematyką Rosji, Białorusi i Ukrainy, dysponowali nie tylko wiedzą teoretyczną dostępną badaczom z innym państw, lecz również doświadczeniem historycznym. Polska, mając długą tradycję kontaktów z państwami zza wschodniej granicy jest szczególnie predysponowana do roli głównego eksperta Unii Europejskiej w sprawach wschodnich. Odzwierciedleniem tych kompetencji były publikacje w kilkunastu, głównie naukowych, periodykach dotyczących spraw wschodnich.

Zakres chronologiczny badań obejmuje lata 1989-2013, stanowiący odrębny okres w historii Europy Środkowej i Wschodniej, szczególnie w kontekście wydarzeń w Ukrainie z lat 2014-2023: rewolucji godności, aneksji Krymu, wojny w Donbasie i inwazji Rosji na Ukrainę z 24 lutego 2022 roku².

W artykule, w części zawierającej przegląd tytułów, wykorzystano następujące kategorie porównawcze: tematyka czasopisma, geograficzny obszar zainteresowania, cel wydawniczy, ośrodek wydający pismo, nazwiska założycieli i redaktorów naczelnych oraz struktura treści.

CECHY CZASOPISM

Ze względu na podejmowaną tematykę i sposób przekazu treści czasopisma tego rodzaju należy określić jako elitarne. W zdecydowanej większości są to periodyki przygotowywane przez pracowników instytucji naukowych i wydawane przez ośrodki uniwersyteckie, co zapewnia im wysoki poziom merytoryczny. Omawiane czasopisma charakteryzują się szeroką gamą podejmowanych tematów, do której należy polityka wewnętrzna i międzynarodowa, sprawy społeczne i ekonomiczne, zagadnienia kultury i sztuki, zarówno w wymiarze historycznym jak i współczesnym. Sposób opisywania rzeczywistości polega na analizowaniu zjawisk i procesów w różnych kontekstach, na przykład teorii naukowych, wartości ideowych, koncepcji politycznych, doświadczeń historycznych czy modeli futurystycznych. Dominują teksty problemowe. Część artykułów cechuje przekrojowość i wielowątkowość, inne natomiast mają formę podsumowującą i syntetyzującą. Dla wielowymiarowego omówienia szczególnie ważnych zdaniem redakcji zagadnień stosowane są

² W artykule pominięte zostały, ze względu na odmienny charakter, czasopisma filologiczne. Analizie nie były poddawane także portale internetowe dotyczące omawianej tematyki.

cykle artykułów w kilku numerach, artykuły pod wspólną winiętą w jednym numerze lub numery tematyczne. Elitarny charakter periodyków podkreśla także ich forma edytorska. Jest to format książkowy z języka angielskiego określany jako „fat journal” lub z rosyjskiego jako „tołstyj żurnal”. Pod względem częstotliwości ukazywania się są to dwumiesięczniki, kwartalniki, półroczniki lub roczniki. Podobnie jak inne czasopisma elitarne ich nakłady są niskie – to najczęściej kilkaset egzemplarzy. Brak nacisku komercyjnego sprawia, że redakcje nie muszą obniżyć wartości merytorycznej ani upraszczać formy przekazu. Z tego też powodu wydawanie tych periodyków finansowane jest najczęściej przez instytucje naukowe oraz poprzez subsydia rządowe, prywatne i dochody ze sprzedaży egzemplarzowej.

PRZEGLĄD TYTUŁÓW

Niejednorodność geograficznego obszaru zainteresowania poszczególnych czasopism pozwala na wskazanie kilku grup tych periodyków. W omawianym okresie największą liczbą państw zajmowały się trzy czasopisma. Głównym przedmiotem zainteresowania uczonych i ekspertów publikujących w periodykach, takich jak „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej”, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” i „Obóz. Problemy narodów byłego obozu komunistycznego” były państwa Grupy Wyszehradzkiej, Bałkany, państwa bałtyckie, Finlandia, Federacja Rosyjska, Białoruś, Ukraina, Mołdawia oraz Kaukaz Południowy.

W najstarszym z omawianych czasopism, czyli roczniku naukowym „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej”, publikowane artykuły dotyczyły głównie okresu od połowy wieku XIX do połowy wieku XX³. Periodyk przygotowywany był przez Zakład Dziejów Europy XIX i XX wieku Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk. Autorami artykułów byli polscy i zagraniczni naukowcy, zajmujący się zagadnieniami dotyczącymi historii obszaru określonego w tytule pisma⁴. Do Komitetu Redakcyjnego, organu doradczego pisma, należeli pracownicy Instytutu Historii PAN i innych głównych ośrodków naukowych w Polsce⁵. Od 1994 roku rocznik był wydawany

³ Od numeru dwudziestego siódmego z 1992 roku „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” stanowią kontynuację założonego w 1965 roku czasopisma „Studia z Dziejów ZSRR i Europy Środkowej”.

⁴ Redaktorami naczelnymi czasopisma byli Rafał Gerber, Janusz Żarnowski, Piotr Łossowski i Marek Kazimierz Kamiński.

⁵ Do Komitetu Redakcyjnego „Studiów z dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” należą: Wiesław Balcerak, Henryk Bułhak, Andrzej Essen, Maciej Koźmiński, Piotr

przez warszawskie Wydawnictwo Naukowe „Semper”, wcześniej produkcją wydawniczą zajmował się oddział Ossolineum we Wrocławiu. Publikacja „Studiów” dofinansowywana była przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego. „Studia” były jednym z najważniejszych europejskich periodyków traktujących o historii Rosji i regionu Europy Środkowej i Wschodniej. Układ treści składał się z kilku głównych części. Najważniejsza z nich, pod tytułem „Studia” (do tomu XLV z 2010 roku część zatytułowana „Artykuły i rozprawy”), zawierała głównie publikacje z dziedziny polityki wewnętrznej i stosunków międzynarodowych, rzadziej z zakresu gospodarki, stosunków społecznych czy kultury⁶. W drugim dziale pod tytułem „Materiały i dokumenty” prezentowane były niepublikowane wcześniej materiały źródłowe opatrzone komentarzem. Kolejne części czasopisma to „Artykuły recenzyjne i recenzje” oraz „Życie naukowe”⁷.

Podobnie szeroką pod względem geograficznym tematyką zajmował się „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” założony w 2003 roku. Jednak w odróżnieniu od „Studiów” „Rocznik” podejmował zagadnienia historyczne, przede wszystkim w powiązaniu ze współczesnymi zjawiskami i procesami w dziedzinie polityki i ekonomii. Zagadnienia problemowe, które były poruszane w periodyku zostały wymienione w artykule redakcyjnym z pierwszego numeru. Należały do nich: „pamięć i historia, spoiści i swoistość regionu, drogi do niepodległości, myśl polityczna – federalizm, wpływ wielkich mocarstw, wyzwania współczesności – integracja europejska, wielkie projekty geopolityczne, architektura bezpieczeństwa nowej, niepodzielonej Europy”⁸. Po wejściu Polski do Unii Europejskiej problematyka dotycząca

Łossowski, Witold Szulc, Andrzej Nowak, Mieczysław Tanty, Jacek Tebinka, Romuald Wojna, Tadeusz Wolsza, Janusz Żarnowski, „Studia z dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 2012, t. XLVII, s. 4.

⁶ I. Stawowy-Kawka, *Jubileusz rocznika „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej*, [w:] *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej (I–XL). Przewodnik bibliograficzny*, oprac. D. Boćkowski, Warszawa 2005, s. 6. Por. E. Znamierowska-Rakk, *Uwagi i refleksje na temat rocznika „Studia z dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej”*, „Studia z dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 2005, t. XXXIX, s. 315-317; P. Łossowski, *Garść wspomnień o genezie, powstaniu i pierwszych numerach „Studiów”*, „Studia z dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 2006, t. XLI, s. 243-245.

⁷ Do tomu XXXVI z 2001 roku ukazywała się także część zatytułowana „Przegląd badań”, zawierająca wyniki najnowszych dociekań naukowych polskich historyków we właściwym dla czasopisma obszarze badań, a także działy „Polemiki i dyskusje” oraz „Listy do redakcji”.

⁸ J. Kłoczowski, H. Łaskiewicz, *Od Redakcji*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2003, t. I, s. 10.

Federacji Rosyjskiej, Europy Środkowo-Wschodniej i Kaukazu Południowego umieszczana była w kontekście zagadnień związanych z funkcjonowaniem Unii Europejskiej i jej polityki wschodniej. Czasopismo miało zatem charakter interdyscyplinarny, poświęcony przeszłości i teraźniejszości Europy Środkowej i Wschodniej oraz ich międzynarodowego otoczenia. Periodyk prezentował dorobek naukowy zarówno pracowników Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej w Lublinie, jak i szerokiego, krajowego i międzynarodowego grona jego współpracowników z różnych ośrodków naukowych, badawczych i analitycznych. W skład Rady Naukowej „Rocznika” wchodziły znane postaci życia naukowego z Ukrainy, Litwy, Niemiec, Rosji, Stanów Zjednoczonych i Polski⁹. W latach 2003-2008 rocznik publikowany był w jednym woluminie, w roku 2009 w dwóch, w 2010 w trzech, w 2011 w czterech. W 2012 i 2013 roku ukazało się po 6 zeszytów. Od 2009 roku woluminy wydawane były w formule tematycznej po polsku lub po angielsku¹⁰. Pierwszym redaktorem naczelnym „Rocznika” był Jerzy Kłoczowski. Jego następcą został Mirosław Filipowicz. Czasopismo było wydawane przez Instytut Europy Środkowo-Wschodniej w Lublinie. Instytut był placówką badawczo-naukową, która od 1991 roku prowadziła badania, głównie historyczne i politologiczne, związane ze specyfiką obszaru Europy Środkowej i Wschodniej. Zasadniczą część periodyku stanowiły dwa działy: „Artykuły” i „Recenzje”. Ponadto pojawiają się także nieregularnie „Sprawozdania”, „Kronika Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” i „In Memoriam”.

Specyficznym, ze względu na swój podziemny rodowód, pismem zajmującym się obecnie Europą Środkowo-Wschodnią był periodyk „Obóz. Problemy narodów byłego obozu komunistycznego”. Czasopismo zostało założone w 1981 roku pod tytułem „Obóz. Niezależne pismo poświęcone problemom krajów ościennych” przez Jerzego Targalskiego, Andrzeja Ananicza, Kazimierza Stembrowicza, Wojciecha Maziarskiego, Marka Pernala i Jana

⁹ Do Rady Naukowej „Rocznika Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” należeli: Natalia Yakovenko (Kijów), Adolf Juzwenko (Wrocław), Jūratė Kiaupienė (Wilno), Andreas Laway (Lüneburg), Aleksiej Miller (Moskwa), Antony Polonsky (Boston), Adam Daniel Rotfeld (Warszawa), Henryk Samsonowicz (Warszawa), Aleksander Smolar (Warszawa), Oleksiy Tolochko (Kijów), Piotr S. Wandycz (New Haven), Jerzy Wyrozumski (Kraków), *Rada Naukowa*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2013, t. 11, z. 5, s. 2.

¹⁰ W roku 2013 wydane zostały następujące zeszyty tematyczne: z. 1. *Grupa Wyszehradzka – Chorwacja: źródła jedności i perspektywy rozwoju*; z. 2. *Słowiański trójkąt: Rosja, Ukraina, Białoruś*; z. 3. *Polska–Rosja: czy fatalizm wrogości?*; z. 4. *Bezpieczeństwo na obszarze porażek: implikacje wewnętrzne i zewnętrzne*; z. 5. *Security Dimensions of Central and Eastern Europe*; z. 6. *Central and Eastern Europe: convergence, integration and security*.

Malickiego. Pismo powstało w celu „zaznajomienia czytelnika polskiego z poglądami uczestników i przywódców opozycji demokratycznej w państwach komunistycznych, a także z historią, tradycjami i kulturą ich narodów”¹¹. Po 1989 roku na jego łamach ukazywały się artykuły znawców problematyki postsowieckiej, poświęcone przede wszystkim Europie Środkowej i Wschodniej w XX w., często jednocześnie wykładawców lub gości wydawcy „Obozu”, czyli Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego. Częstotliwość ukazywania się to jeden lub dwa numery rocznie¹².

Druga grupa omawianych czasopism pomijała państwa Grupy Wyszehradzkiej i obszar państw byłej Jugosławii. Należały do niej następujące tytuły: półrocznik „Nowy Prometeusz”, dwumiesięcznik „Nowa Europa Wschodnia” i kwartalnik „Polityka Wschodnia”.

W czasopiśmie „Nowy Prometeusz” można było znaleźć problematykę dotyczącą stosunków politycznych, kulturowych, gospodarczych i wyznaniowych na obszarze Europy Wschodniej, Kaukazu Południowego, basenu Morza Czarnego i Azji Środkowej. Inspiracją do stworzenia pisma były periodyki o podobnym charakterze wychodzące w Paryżu w latach 1926-1940 dzięki wsparciu ówczesnych polskich władz. Założyciele czasopisma nawiązywali także do prometeizmu, czyli ruchu intelektualnego i politycznego działającego w II Rzeczypospolitej, którego celem była pomoc narodom nierosyjskim w uwolnieniu się spod wpływu politycznego Związku Radzieckiego. Prometeizm po 1989 roku rozumiany był jako kanwa badań i popularyzowania wiedzy o Europie Wschodniej, Azji Środkowej i basenie Morza Czarnego w Polsce. Na łamach „Nowego Prometeusza” publikowane były, inicjowane przez redakcję, debaty z udziałem polskich i zagranicznych ekspertów na tematy związane z wielowymiarową obecnością Polski na wyżej wymienionych obszarach. Zamieszczane były również materiały dotyczące ważnych z punktu widzenia Polski procesów transformacji w różnych dziedzinach życia społecznego i politycznego oraz rozwoju relacji tych państw zarówno z Zachodem, jak i stosunków wzajemnych. Czasopismo było także miejscem publikacji artykułów służących wzbogacaniu wiedzy i uzupełnianiu tradycji polskiej myśli politycznej z okresu międzywojennego. „Nowy

¹¹ *Od Redakcji*, „Obóz. Niezależne pismo poświęcone problemom krajów ościennych” 1981, nr 1, bp.

¹² Por. *Początki „Obozu” i Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego*, Jan Malicki, dyrektor Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego, w rozmowie z Bogdanem Borowikiem, „Sprawy Międzynarodowe” 2018, t. LXXI, nr 1, s. 321-336.

Prometeusz” stawiał sobie za cel przybliżanie postaci, które w ruchu prometejskim i polityce tego okresu odegrały istotną rolę. Periodyk miał umożliwić elitom różnych państw wzajemne poznanie, aby mogły one stać się „jedną ze skutecznych zapór przeciwko siłom politycznym, które nierzadko instrumentalnie wykorzystują niewiedzę i stereotypy wciąż pokutujące między narodami przestrzeni post-radzieckiej”¹³. W latach 2010-2013 ukazały się czwarty numer pisma. Organem doradczym była dziesięcioosobowa Rada Naukowa, w której zasiadali znani badacze zagadnień wschodnich. Wydawcą czasopisma było stowarzyszenie „Dom Kaukaski w Polsce”, którego siedziba mieściła się w Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego. Redaktorem naczelną była Hijran Aliyeva-Sztrauch. W spisie rzeczy czasopisma można było znaleźć następujące działy: „Współczesność”, „Esej”, „Sylwetki”, „Historia”, „Z archiwum”, „Recenzje i omówienia”, „Warszawa. Kalendarium «wschodnich» wydarzeń w stolicy”.

Dwumiesięcznik „Nowa Europa Wschodnia” także poruszał tematykę dotyczącą państw, które do 1991 roku wchodziły w skład Związku Radzieckiego, czyli państw bałtyckich, Kaukazu Południowego i Azji Centralnej, a także Federacji Rosyjskiej, Białorusi, Ukrainy i Mołdawii. „Nowa Europa Wschodnia” była wydawana przez Kolegium Europy Wschodniej imienia Jana Nowaka-Jeziorańskiego we Wrocławiu. Czasopismo nie stało się periodykiem naukowym. Tytuł pisma nawiązywał do tytułu dodatku poświęconego państwom leżącym na wschód od Polski, który był dołączany do „Tygodnika Powszechnego”. W założeniu czasopismo miało być „miejscem spotkań i publikacji osób wpływających na polską i europejską politykę wschodnią”. Jako główny cel pisma wskazywane było upowszechnianie wiedzy na temat historii i teraźniejszości państw postsowieckich. W obszarze zainteresowania pisma znajdowały się zagadnienia polityki wewnętrznej poszczególnych państw, problematyka stosunków międzynarodowych, a także sprawy kultury i życia codziennego wschodnich sąsiadów Polski¹⁴. Po raz pierwszy czasopismo ukazało się we wrześniu 2008 roku. Redaktorem naczelnym był Andrzej Brzeziecki. Organem opiniotwórczym pisma była Rada Redakcyjna¹⁵.

¹³ Członkowie Redakcji „Nowego Prometeusza”, *Od Redakcji*, „Nowy Prometeusz” 2010, numer sygnalny, grudzień, s. 7-9.

¹⁴ *Szanowni Państwo*, „Nowa Europa Wschodnia” 2008, nr 1, wrzesień-październik, s. 6.

¹⁵ W skład Rady Redakcyjnej „Nowej Europy Wschodniej” wchodził: Jolanta Darczewska (Warszawa), Marek Kornat (Kraków), Piotr Kosiewski (Warszawa), Jacek Michałowski (Warszawa), Grzegorz Przebinda (Kraków), Mykoła Riabczuk (Kijów), Andrzej

Do stałych działów czasopisma należały: „Rozmowa numeru”, „Publicystyka i analizy”, „Kultura”, „Historia”, „Reportaż”, „Recenzje”. Ponadto w piśmie umieszczane były inne części tematyczne, na przykład: „Ankieta: Europa Wschodnia patrzy na Polaków”, „Polska polityka wschodnia”, „Rosja i islam”. Wysoki poziom merytoryczny czasopisma zapewniali współpracujący z periodykiem uczeni, eksperci, reportażyści i publicyści zajmujący się obszarem postsowieckim głównie w kontekście aktualnych wydarzeń, zjawisk i procesów. Nie stronili oni jednak od kontekstu historycznego ze względu na zakorzenienie współczesnych problemów w trudnej historii regionu. W piśmie można było znaleźć pełny zestaw interpretacyjnych gatunków dziennikarskich. Ze względu na swój publicystyczny i popularnonaukowy charakter zasięg oddziaływania pisma był znacznie szerszy niż omawianych powyżej periodyków naukowych. „Nowa Europa Wschodnia” posiadała także znacznie wyższy niż pozostałe pisma nakład, który wynosił średnio trzy tysiące egzemplarzy. Od jesieni 2011 roku Kolegium Europy Wschodniej imienia Jana Nowaka-Jeziorańskiego we Wrocławiu wydawało także zbliżony w treści anglojęzyczny kwartalnik „New Eastern Europe”. Współwydawcą pisma było Europejskie Centrum Solidarności w Gdańsku. Pierwszym redaktorem naczelnym czasopisma był Andrzej Brzeziecki, a jego następcą został Adam Reichardt.

Profil badawczy, z naciskiem na współczesną problematykę politologiczną i społeczno-gospodarczą, prezentowało czasopismo naukowe „Polityka Wschodnia”. Centrum zainteresowania autorów stanowiły przede wszystkim państwa poradzieckie, tworzące Wspólnotę Niepodległych Państw (WNP), a także państwa niewchodzące w jej skład – Litwa, Łotwa i Estonia. Szczególnie istotne dla redakcji czasopisma były stosunki Polski z państwami sąsiednimi, które powstały po rozpadzie ZSRR¹⁶. Czasopismo zostało założone w 1993 roku przy Centrum Badań Wschodnich Uniwersytetu Warszawskiego. Następnie było przygotowywane przez pracowników Międzyinstytutowej Pracowni Badań nad Rosją i Państwami Poradzieckimi na Wydziale Dziennikarstwa i Nauk Politycznych UW. Wcześniej jako półrocznik, od 2013 roku „Polityka Wschodnia” była wydawana jako kwartalnik. Redaktorem naczelnym był Andrzej Wierzbicki. Pismo służyło upowszechnianiu dorobku szeroko pojętych badań wschodnioznawczych, prowadzonych na

Romanowski (Kraków), Krzysztof Stanowski (Lublin), „Nowa Europa Wschodnia” 2013, nr 6, listopad-grudzień, s. 8.

¹⁶ A. Wierzbicki, *Od Redaktora*, „Polityka Wschodnia” 2012, nr 1, s. 10.

Uniwersytecie Warszawskim, a także w innych ośrodkach w kraju i za granicą. Czasopismo zawierało następujące dwa główne działy: „Artykuły” i „Recenzje”.

Kolejne cztery periodyki naukowe, „Przegląd Wschodni”, „Przegląd Wschodnioeuropejski”, „Sprawy Wschodnie” i „Wrocławskie Studia Wschodnie” dotyczyły głównie Europy Wschodniej (Rosja, Ukraina, Białoruś i Mołdawia) i państw bałtyckich.

Kwartalnik „Przegląd Wschodni” skupiał się na „historii Europy Wschodniej i Rosji jako regionu kulturowo-politycznego”. Jego ważną cechą było to, że bardzo wiele artykułów dotyczyło zagadnień kultury, literatury i sztuki. Najwybitniejsi przedstawiciele tych dziedzin nauki z Polski, państw bałtyckich i Europy Wschodniej podejmowało szeroko rozumianą problematykę wspólnego dziedzictwa historycznego regionu i różnic między poszczególnymi narodami, które go zamieszkują. Jak pisali redaktorzy w pierwszym numerze pisma, „pojęcie «na Wschodzie» odnosi się tu do obszaru sięgającego od obecnej granicy wschodniej Rzeczypospolitej po Sachalin i Mandżurię; w ujęciu chronologicznym zainteresowania pisma wyznacza okres od XIV stulecia aż po współczesność”¹⁷. Głównym zatem celem periodyku było przybliżanie czytelnikom związków Polski z Europą Wschodnią i dziejów Polaków na Wschodzie, które mogą stanowić punkt wyjścia do przedstawienia złożonej historii tego obszaru. Pierwszy tom został wydany w 1991 roku z podtytułem „Historia i współczesność Polaków na Wschodzie”. Redaktorem naczelnym był Jan J. Malicki. Początkowo czasopismo było publikowane przez Wydawnictwo Gebethner i Ska, a następnie przez wydawnictwo Przegląd Wschodni we współpracy ze Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego. Organem doradczym pisma była Rada „Przeglądu Wschodniego”, do której należy kilkudziesięcioro wybitnych znawców omawianej w czasopiśmie problematyki. Zeszyty składały się z działów: „Artykuły”, „Dokumenty i materiały”, „Recenzje”, „Książki nadesłane” oraz nieregularnie „Polemiki”. Spis treści, oprócz wersji polskojęzycznej, publikowany był także w językach litewskim, białoruski, ukraińskim i rosyjskim. Co roku przyznawana była Nagroda „Przeglądu Wschodniego” dla polskich i zagranicznych autorów najważniejszych książek historycznych dotyczących omawianych na łamach pisma zagadnień. Niekiedy wydawane były zeszyty tematyczne, na przykład

¹⁷ „Przegląd Wschodni” 1999, t. I, z. 1, druga strona okładki.

z dziedziny historii sztuki, dotyczące dziedzictwa kulturowego ziem wschodnich dawnej Rzeczypospolitej.

Podobnym obszarem geograficznym, lecz znacznie bardziej różnorodną tematyką zajmowali się autorzy założonego w 2010 roku rocznika naukowego „Przegląd Wschodnioeuropejski”. Obejmował on problematykę państw Europy Wschodniej i państw bałtyckich osobno oraz w kontekście stosunków z Polską. „Przegląd Wschodnioeuropejski” przygotowywany był przez Centrum Badań Europy Wschodniej na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim. Redaktorem naczelnym był Aleksander Kiklewicz. Centrum zostało utworzone w „celu integracji działań środowiska naukowego w dziedzinie kulturowych, politycznych oraz gospodarczych kontaktów Polski z państwami Europy Wschodniej”. Działalność Centrum była nakierowana przede wszystkim na konsolidację interdyscyplinarnych badań humanistycznych nad kulturą, historią, językiem oraz współczesnymi kierunkami rozwoju społeczno-politycznego państw Europy Wschodniej. Istotną rolę w tej działalności miał odgrywać właśnie „Przegląd Wschodnioeuropejski”¹⁸. Czasopismo miało charakter interdyscyplinarny, na co wskazywały nazwy poszczególnych rozdziałów: „Historia”, „Stosunki międzynarodowe”, „Ekonomika”, „Public relations”, „Kultura i literatura”, „Język”. Teksty dotyczą zarówno zagadnień historycznych jak i współczesnych. W Radzie Programowej znajdowało się wielu znanych polskich i zagranicznych badaczy Wschodu. Niemało autorów pochodziło z obszaru Europy Wschodniej.

„Sprawy Wschodnie”, czasopismo Instytutu Wschodniego Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, po raz pierwszy ukazało się w 2002 roku. Redaktorem naczelnym był Piotr Kraszewski. Publikowane teksty to zarówno rozprawy teoretyczne, jak i analizy konkretnych kwestii, a także problemów kształtujących przeszłość i teraźniejszość, w konsekwencji także przyszłość obszaru byłych republik Związku Radzieckiego oraz regionów i państw sąsiadujących z dawnym państwem radzieckim. Pismo miało charakter interdyscyplinarny. Artykuły dotyczyły zagadnień politycznych, ekonomicznych, społecznych i kulturowych w wymiarze historycznym i współczesnym obszaru od „obecnej polskiej granicy wschodniej po

¹⁸ „Czasopismo – pisał A. Kiklewicz – powstaje jako odpowiedź na zapotrzebowanie środowiska naukowego, jakim jest wzrost zainteresowania międzykulturowym aspektem współczesnych procesów cywilizacyjnych: społecznych, politycznych, ekonomicznych, kulturowych, edukacyjnych, komunikacyjnych i językowych”, A. Kiklewicz, *Od redaktora*, „Przegląd Wschodnioeuropejski” 2010, t. 1, s. 7.

Kamczatkę, Sachalin i Mandżurię”¹⁹. Trzy podstawowe działy czasopisma to „Artykuły i rozprawy”, „Materiały” oraz „Recenzje i omówienia”.

Rocznik naukowy „Wrocławskie Studia Wschodnie” został założony w 1997 roku. Zamierzeniem twórców było badanie głównie stosunków polsko-rosyjskich i polsko-ukraińskich w kontekście wspólnej historii XIX i XX wieku. W artykule redakcyjnym z pierwszego numeru napisano: „Można sądzić, że dzisiaj istnieją już warunki do rzeczowego przedstawienia relacji polsko-rosyjskich – tego, co dzieli i łączy, związków i konfliktów, faktów i stereotypów, a rysujące się zbliżenie kulturowo-polityczne po obu stronach dawnych i nowych granic stanowi dodatkową motywację do prowadzenia obiektywnych, wspólnych badań”²⁰. Redaktorem naczelnym czasopisma był Antoni Kuczyński. „Studia” były przygotowywane przez Ośrodek Badań Wschodnich i Katedrę Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Wrocławskiego oraz Zakład Narodowy imienia Ossolińskich. Układ treści był następujący: „Artykuły”, „Miscellanea”, „Recenzje”, „Kronika”²¹.

¹⁹ Zespół Redakcyjny, „Sprawy Wschodnie” 2002, z. 1, s. 1.

²⁰ Cz. Hernas, *Od Redakcji*, „Wrocławskie Studia Wschodnie” 1997, t. 1, s. 7.

²¹ Warto zwrócić jeszcze uwagę na trzy nieformalne serie wydawnicze. Pierwsza z nich ukazywała się pod tytułem „Polska i jej Wschodni Sąsiedzi”. Jej redaktorem był Andrzej Andrusiewicz. W latach 1997-2008 wydanych zostało 10 tomów. Tematyka artykułów dotyczyła głównie związków pomiędzy Polską a Rosją, Białorusią, Ukrainą i Litwą, a także problemów dotyczących tylko tych państw. We wstępie do pierwszego tomu redaktor napisał: „Z dziejów minionych należy wydobywać to wszystko, co łączy, a nie dzieli, ukazywać ciągłość tradycji, co ma istotne znaczenie dla pełniejszego zrozumienia aktualnych związków łączących Polskę z sąsiadami”, A. Andrusiewicz, *Wstęp*, „Polska i jej wschodni sąsiedzi” 1997, t. 1, s. 7. Seria była określana jako „interdyscyplinarny przegląd badań prowadzonych w Zakładzie Badań Wschodnich Uniwersytetu Rzeszowskiego” i w ośrodkach z nim współpracujących. Druga seria wydawnicza to „Wschodnioznawstwo”. W latach 2007-2012 ukazało się sześć tomów. Pierwszy z nich został opublikowany pod redakcją Zdzisława J. Winnickiego, Walentego Baluka i Grzegorza Tokarza. Seria przygotowywana była przez Zakład Badań Wschodnich w Instytucie Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Wrocławskiego. Jak pisali redaktorzy we wstępie do drugiego tomu, „większość artykułów mieści się w zakresie nauk politycznych i stosunków międzynarodowych”, Redaktorzy, *Wstęp*, „Wschodnioznawstwo”, Wrocław 2008, s. 9. W trzeciej serii wydawniczej pod tytułem „Warsaw East European Review” publikowane były teksty poświęcone polityce, historii, gospodarce, kwestiom kulturowym i językowym. Były to wybrane referaty z corocznej Warszawskiej Konferencji Wschodnioeuropejskiej organizowanej przez Studium Europy Wschodniej Uniwersytet Warszawskiego. W latach 2011-2013 ukazały się trzy tomy.

Inne czasopisma zajmujące się zagadnieniami wschodnimi to „Europa Orientalis. Studia z dziejów Europy Wschodniej i państw bałtyckich”, „Nowa Polityka Wschodnia” i „Studia Orientalne”. „Europa Orientalis” ukazywały się od 2009 roku. Redaktorem naczelnym pisma był Waldemar Rezmer, a wydawcą Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. „Rocznik podejmuje szeroko pojętą problematykę dziejów Europy Wschodniej oraz stosunków politycznych, ekonomicznych, etnicznych, i kulturowych na tym obszarze w okresie współczesnym”²². „Nowa Polityka Wschodnia” to półrocznik wydawany od 2011 roku przez Wydawnictwo Adam Marszałek w systemie recenzji naukowych we współpracy z Centrum Badań Wschodnich. Reaktorem naczelnym była Joanna Marszałek-Kawa. Czasopismo powstało z inicjatywy badaczy zajmujących się szeroko pojętym Wschodem. Publikowane były teksty z zakresu historii, ekonomii, kultury i sztuki, politologii oraz szeroko rozumianej geografii²³. „Studia Orientalne” były wydawane od 2012 roku. Redaktorem naczelnym był Jarosław Wojtas. Czasopismo o ambicjach naukowych poświęcone było problemom Wschodu w jak najszerszej perspektywie: politologicznej, prawnej, socjologicznej, historycznej i kulturowej. Wydawane było we współpracy z prywatną Fundacją Institutum Orientalium²⁴.

Jako odrębną grupę czasopism należy wskazać periodyki, które poświęcone były konkretnym państwom. Zagadnieniami gruzińskimi zajmował się rocznik „Pro Georgia. Journal of Kartvelological Studies”, a ukraińskimi półrocznik „Nowa Ukraina”.

W czasopiśmie „Pro Georgia. Journal of Kartvelological Studies”, tytuł, informacje dotyczące wydawnictwa, spis treści i większość tekstów publikowane były w języku angielskim. Historia czasopisma sięga roku 1991, kiedy to wydawcą było założone w Łodzi Towarzystwo Gruzisko-Polskie. Początkowo ukazywało się ono pod tytułem „Pro Georgia. Prace i materiały do dziejów stosunków gruzińsko-polskich”. Następnie pismo wydawane było przez Centrum Studiów Wschodnich Uniwersytetu Warszawskiego. Celem czasopisma było upowszechnianie wiedzy na temat politycznych, kulturalnych i ekonomicznych kontaktów narodów polskiego i gruzińskiego²⁵. Redaktorem

²² *Od redakcji*, „Europa Orientalis. Studia z dziejów Europy Wschodniej i państw bałtyckich” 2009, t. 1, s. 10.

²³ J. Marszałek-Kawa, *Od Redaktora*, „Nowa Polityka Wschodnia” 2011, nr 1, s. 13-14.

²⁴ Redakcja, *Wstęp*, „Studia Orientalne” 2012, nr 1, s. 13.

²⁵ Komitet Redakcyjny „Pro Georgia”, *Słowo wstępne*, „Pro Georgia” 1991, t. 1, s. 8.

naczelnym był David Kolbaia. W Komitecie Redakcyjnym zasiadali Jan Malicki, Wojciech Materski i Henryk Paprocki. Układ treści czasopisma był klasyczny: „Artykuły i studia”, „Materiały, dokumenty, pamiętniki”, „Omówienia i komentarze”, „Kronika”.

Problematyką ukraińską zajmował się półrocznik „Nowa Ukraina. Zeszyty historyczno-politologiczne” wydawany od 2006 roku. Redaktorem naczelnym był Jarosław Moklak. Do Rady Naukowej należało wielu uczonych zajmujących się zagadnieniami wschodnimi. Periodyk wydawany był przez Instytut Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego, a współfinansowany przez Państwową Wyższą Szkołę Wschodnioeuropejską w Przemyślu. Pismo adresowane było do polityków, samorządowców, pracowników naukowych i studentów. Stanowiło jedną z ofert krakowsko-przemyskiej szkoły ukrajinoznawczej. Główne działy czasopisma to: „Historia”, „Politologia” oraz „Recenzje i wydarzenia”. Wiele tekstów ukazuje się w języku ukraińskim.

PODSUMOWANIE

Na czym polega znaczenie analizowanego segmentu czasopism w latach 1989-2013? Omawiane periodyki niewątpliwie poszerzały wiedzę na temat Rosji, Europy Środkowo-Wschodniej, Azji Centralnej i Południowego Kaukazu. Pomagały w ten sposób w wypracowywaniu propozycji, stanowisk i strategii, dotyczących formułowania głównych kierunków polityki wschodniej polskich władz. Tworzyły zatem forum dyskusji i kształtowania opinii wokół istotnych problemów dotyczących spraw międzynarodowych dla środowisk, w których funkcjonują członkowie elit politycznych. To oni podejmowali decyzje istotne z punktu widzenia bezpieczeństwa zewnętrznego Polski, budowania jej pozycji w Europie Środkowo-Wschodniej i Unii Europejskiej. Trafność i efekty tych decyzji w sposób pośredni miały wpływ na decyzje wyborcze elektoratu. Natomiast elity gospodarcze mogły wykorzystywać treści omawianych czasopism przy podejmowaniu ważnych decyzji biznesowych. Dla środowisk naukowych i publicystycznych czasopisma te stanowiły niezaprzeczalne źródło wiedzy umożliwiającej wymianę poglądów.

Jaki może być zakres i natężenie oddziaływania dyskursu naukowego i publicystycznego na poglądy i postawy decydentów? W odpowiedzi na to pytanie z pewnością pomogłyby badania. Najbardziej odpowiednimi w tym przypadku wydają się być techniki wywiadu i kwestionariuszy badawczych.

BIBLIOGRAFIA

Książki

Stawowy-Kawka I., *Jubileusz rocznika „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej*, [w:] *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej (I–XL)*. Przewodnik bibliograficzny, Boćkowski D. (oprac.), Warszawa 2005.

Czasopisma

Andrusiewicz A., *Wstęp*, „Polska i jej wschodni sąsiedzi” 1997, t. 1.

Członkowie Redakcji „Nowego Prometeusza”, *Od Redakcji*, „Nowy Prometeusz” 2010, numer sygnałny, grudzień.

Hernas Cz., *Od Redakcji*, „Wrocławskie Studia Wschodnie” 1997, t. 1.

Kiklewicz A. *Od redaktora*, „Przegląd Wschodnioeuropejski” 2010, t. 1.

Kłoczowski J., Łaszkiwicz H., *Od Redakcji*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2003, t. I.

Komitet Redakcyjny „Pro Georgia”, *Słowo wstępne*, „Pro Georgia” 1991, t. 1.

Łossowski P., *Garść wspomnień o genezie, powstaniu i pierwszych numerach „Studiów*”, „Studia z dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 2006, t. XLI.

Marszałek-Kawa J., *Od Redaktora*, „Nowa Polityka Wschodnia” 2011, nr 1.

Od redakcji, „Europa Orientalis. Studia z dziejów Europy Wschodniej i państw bałtyckich” 2009, t. 1.

Od Redakcji, „Obóz. Niezależne pismo poświęcone problemom krajów ościennych” 1981, nr 1.

Początki „Obozu” i Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego, Jan Malicki, dyrektor Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego, w rozmowie z Bogdanem Borowikiem, „Sprawy Międzynarodowe” 2018, t. LXXI, nr 1.

„Przegląd Wschodni” 1999, t. I, z. 1.

Redakcja, *Wstęp*, „Studia Orientalne” 2012, nr 1.

Szanowni Państwo, „Nowa Europa Wschodnia” 2008, nr 1, wrzesień-październik.

Wierzbicki A., *Od Redaktora*, „Polityka Wschodnia” 2012, nr 1.

Zespół Redakcyjny, „Sprawy Wschodnie” 2002, z. 1.

Znamierowska-Rakk E., *Uwagi i refleksje na temat rocznika „Studia z dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej*”, „Studia z dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 2005, t. XXXIX.